

UDK 314

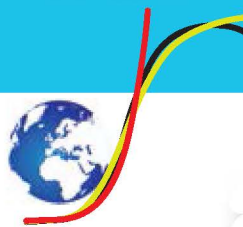
ISSN 1820 - 4244
eISSN 2560 - 5011

Demografija

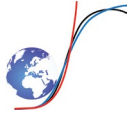

Godina **XIV**
Volume

Beograd
Belgrade **2017**

demografija.gef.bg.ac.rs

IZDAVAČ

Univerzitet u Beogradu - Geografski fakultet

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Aleksandar KNEŽEVIĆ, Odsek za demografiju, Geografski fakultet, Univerzitet u Beogradu

ČLANOVI UREDNIŠTVA

Marija ANTIĆ, Odsek za geografiju, Geografski fakultet, Univerzitet u Beogradu

Biljana APOSTOLOVSKA TOŠEVSKA, Institut za geografija, Prirodno-matematički fakultet,
Univerzitet Sv. Kiril i Metodij, Skopje

Daniela ARSENOVIĆ, Departman za geografiju, turizam i hotelijerstvo, Prirodno-matematički fakultet,
Univerzitet u Novom Sadu

Florian BIEBER, Zentrum für Südosteuropastudien, Karl-Franzens Universität, Graz

Ivan ČIPIN, Katedra za demografiju, Ekonomski fakultet, Sveučilište u Zagrebu

Dragica GATARIĆ, Odsek za geografiju, Geografski fakultet, Univerzitet u Beogradu

Vera GLIGORIJEVIĆ, Odsek za demografiju, Geografski fakultet, Univerzitet u Beogradu

Klára HULIKOVA TESARKOVA, Katedra demografie a geodemografie, Přírodovědecká fakulta,
Univerzita Karlova, Praha

Damir JOSIPOVIĆ, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana

Sanja KLEMPIĆ BOGADI, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb

Vladimir NIKITOVIĆ, Centar za demografska istraživanja, Institut društvenih nauka, Beograd

Mateja SEDMAK, Inštitut za družboslovne študije, Znanstveno raziskovalno središče Koper

Danica ŠANTIĆ, Odsek za geografiju, Geografski fakultet, Univerzitet u Beogradu

Dragan UMEK, Dipartimento di Studi Umanistici, Università degli studi di Trieste

IZDAVAČKI SAVET

Mirjana BOBIĆ, Odeljenje za sociologiju, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

Mirjana DEVEDIĆ, Odsek za demografiju, Geografski fakultet, Univerzitet u Beogradu

Mirko GRČIĆ, Odsek za geografiju, Geografski fakultet, Univerzitet u Beogradu

Goran PENEV, Centar za demografska istraživanja, Institut društvenih nauka, Beograd

Gordana VOJKOVIĆ, Odsek za demografiju, Geografski fakultet, Univerzitet u Beogradu

TEHNIČKI UREDNIK

Branko PROTIĆ, Geografski fakultet, Univerzitet u Beogradu

Štampa:

Grafika Galeb d.o.o., Niš

Adresa:

Demografija

Univerzitet u Beogradu – Geografski fakultet

Studentski trg III/3, 11000 Bograd,

Republika Srbija

Tiraž:

200

Kontakt:

Tel: +381 (0)11 2637421

e-pošta: demography.editor@gef.bg.ac.rs

demography.editor@gmail.com

URL: <http://demografija.gef.bg.ac.rs/>

Demografija izlazi jednom godišnje. Mišljenja autora ne odražavaju nužno gledište uredništva.

Objavljeni prilozi se indeksiraju u sledećim bazama:

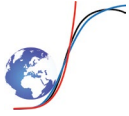
– CEEOL (Central and Eastern European Online Library, Frankfurt am Main)

– SCIndeks (Srpski citatni indeks)

Izdavanje časopisa *Demografija* finansijski podržava Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

Prilozi objavljeni u časopisu mogu se koristiti samo pod uslovima licence *Creative Commons Autorstvo – Nekomercijalno – Bez Prerade 4.0. međunarodna* (CC BY-NC-ND 4.0)

PUBLISHER

University of Belgrade - Faculty of Geography

EDITOR-IN-CHIEF

Aleksandar KNEŽEVIĆ, Department of Demography, Faculty of Geography, University of Belgrade

EDITORIAL BOARD

Marija ANTIĆ, Department of Geography, Faculty of Geography, University of Belgrade
Biljana APOSTOLOVSKA TOŠEVSKA, Institute of Geography, Faculty of Natural Sciences and Mathematics,
St. Cyril and Methodius University, Skopje

Daniela ARSENOVIĆ, Department of Geography, Tourism and Hotel Management,
University of Novi Sad

Florian BIEBER, Centre for Southeast European Studies, University of Graz
Ivan ČIPIN, Department of Demography, Faculty of Economics & Business, University of Zagreb
Dragica GATARIĆ, Department of Geography, Faculty of Geography, University of Belgrade
Vera GLIGORIJEVIĆ, Department of Demography, Faculty of Geography, University of Belgrade
Klára HULIKOVA TESARKOVA, Department of Demography and Geodemography, Faculty of Science,
Charles University, Prague

Damir JOSIPOVIĆ, The Institute for Ethnic Studies, Ljubljana

Sanja KLEMPIĆ BOGADI, Institute for Migration and Ethnic Studies, Zagreb

Vladimir NIKITOVIC, Demographic Research Centre, Institute of Social Sciences, Belgrade

Mateja SEDMAK, Institute for Social Studies, Science and Research Centre, Koper

Danica ŠANTIĆ, Department of Geography, Faculty of Geography, University of Belgrade
Dragan UMEK, Department of Humanities, University of Trieste

ADVISORY BOARD

Mirjana BOBIĆ, Department of Sociology, Faculty of Philosophy, University of Belgrade
Mirjana DEVEDŽIĆ, Department of Demography, Faculty of Geography, University of Belgrade
Mirko GRČIĆ, Department of Geography, Faculty of Geography, University of Belgrade
Goran PENEV, Demographic Research Centre, Institute of Social Sciences, Belgrade
Gordana VOJKOVIĆ, Department of Demography, Faculty of Geography, University of Belgrade

LAYOUT AND DESIGN

Branko PROTIC, Faculty of Geography, University of Belgrade

Printed by:

Grafika Galeb d.o.o., Niš

Address:

Demografija

University of Belgrade – Faculty of Geography
Studentski trg III/3, 11000 Belgrade,
Republic of Serbia

Circulation:

200

Contact info:

Tel: +381 (0)11 2637421

e-mail: demography.editor@gef.bg.ac.rs
demography.editor@gmail.com

URL: <http://demografija.gef.bg.ac.rs/>

Demografija is issued annually. The opinions of the authors do not necessarily reflect the viewpoint of the Editorial Board.

The journal is indexed in:

- CEEOL (Central and Eastern European Online Library, Frankfurt am Main)
- SCIndeks (Serbian Citation Index)

The Ministry of Education, Science and Technological Development of the Republic of Serbia provides financial support for the printing of the journal.

The articles are licensed under a *Creative Commons Attribution - Non Commercial - No Derivatives 4.0 International (CC BY-NC-ND 4.0)*.

SADRŽAJ

- 9 **Reč urednika**
- ČLANCI**
- 13 *Goran PENEV, Biljana STANKOVIĆ*
Samoubistva u Srbiji: najzastupljeniji načini izvršenja
- 47 *Radmila VELJOVIĆ*
Odlaganje rađanja - referentni okvir motivacionog sistema
- 65 *Olivera NEGOVANOVIĆ*
Zastupljenost i osnovne karakteristike vanbračnih zajednica u Srbiji i Evropskoj uniji
- 83 *Antonietta PAGANO*
Nova međunarodna dinamika u geografiji ljudskog kapitala
- 93 *Giuseppe TERRANOVA*
Geografski raspored prijema izbeglica u Italiji i “Lampeduza severoistoka” - studija sučaja
- 107 *Ivana ĐORĐEVIĆ, Ljijana ŽIVKOVIĆ*
Zastupljenost migracione problematike u udžbenicima geografije za osnovnu i srednju školu
- OSVRTI I KOMENTARI**
- 119 *Jelena STOJILKOVIĆ GNJATOVIĆ*
Bilateralna saradnja katedre za demografiju Geografskog fakulteta Univerziteta u Beogradu i Ekonomskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 2016-2017.
- PRIKAZI**
- 125 *Aljoša BUDOVIĆ*
Ruralni prostor opštine Knjaževac: antropogeografske osnove razvoja
- DODACI**
- 128 **Beleške o autorima**
- 133 **Politika časopisa**

CONTENTS

9	Editorial
	ARTICLES
13	<i>Goran PENEV, Biljana STANKOVIĆ</i> Suicide in Serbia: Most Common Methods
47	<i>Radmila VELJOVIĆ</i> Postponement of Childbearing – Motivational Frame of Reference
65	<i>Olivera NEGOVANOVIĆ</i> Prevalence and the Basic Characteristics of Cohabiting Couples in Serbia and European Union
83	<i>Antonietta PAGANO</i> New International Dynamics in the Geography of Human Capital
93	<i>Giuseppe TERRANOVA</i> The Geography of the Italian Refugee Reception and “Lampedusa of the North-East” Case Study
107	<i>Ivana ĐORĐEVIĆ, Ljijana ŽIVKOVIĆ</i> Representation of migration issues in geography textbooks for primary and secondary schools
	NOTES AND COMMENTS
119	<i>Jelena STOJILKOVIĆ GNJATOVIĆ</i> The Bilateral Cooperation Between the Department of Demography, University of Belgrade-Faculty of Geography and the Faculty of Economics and Business-University of Zagreb, 2016-2017.
	BOOK REVIEWS
125	<i>Aljoša BUDOVIĆ</i> Knjaževac Municipality Rural Area: Anthropogeographical Basis of Development
	ADDITIONAL INFORMATION
128	Notes on the Authors
141	Journal Policy

Pregledni članak

Priljubljen: 22.11.2017.
Prihvaćen: 22.12.2017.

UDK: 314.32:57.048(497.11)

ODLAGANJE RAĐANJA - REFERENTNI OKVIR MOTIVACIONOG SISTEMA

Radmila VELJOVIĆ

Univerzitet u Beogradu, Geografski fakultet, Beograd, e-mail: veljovicradmila@gmail.com

Sažetak: U radu je prikazana šira motivaciona osnova rađanja određena dejstvom psiholoških, socijalnih, ekonomskih i drugih faktora. Ispitana je utemeljenost reproduktivnih namera u aktuelnom društveno - ekonomskom trenutku, u međuzavisnosti unutrašnjih i spoljašnjih faktora. Objašnjenje fenomena odlaganja rađanja podrazumeva razmatranje motivacionih faktora koji posredno i neposredno utiču na evoluciju reproduktivnih namera. Društveni aspekt se prepoznaje kao bitna varijabla u pozicioniranju i vrednovanju stavova o rađanju. Nepovoljan socio - ekonomski kontekst u Srbiji u poslednjih dvadeset i više godina nije pogodovao razvijanju afirmativnih stavova o reprodukciji. Ekonomska kriza i materijalna deprivacija uticali su na sveukupnu nesigurnost koja se ocrtavala u emotivnom i socijalnom aspektu ljudskih odnosa.

Ključne reči: žene, odlaganje rađanja, motivaciona osnova, Srbija, socio-ekonomski kontekst.

Abstract: This paper explores complex motivational grounds of childbearing determined by the complexity of numerous psychological, social, economic and other factors. The aim is to show the evolution of reproductive intentions in the present social and economic moment, in co-dependence of the internal and external factors. The complexity of the subject entails taking into account a variety of motivational elements, directly and indirectly associated with the evolution of reproductive intentions. Prevalent social setting represents an important variable in positioning and evaluation of attitudes on childbearing. Unfavorable socio economic context in Serbia in the last twenty five years or so did not attribute to forming and promoting positive attitudes on reproduction. Economic crisis and financial deprivation reinforced the feeling of overall insecurity, having had its reflection on the emotional and social aspect of human relations.

Keywords: women, motivational aspects of childbearing, birth postponement, Serbia, socio-economic context.

UVOD

Odlaganje rađanja je populacioni fenomen koji je poznat već decenijama unazad, kako u Srbiji, tako i u ostatku Evrope. Pitanje njegove evolucije je veoma složeno i zahteva uvođenje u analizu brojnih individualnih, demografskih, društveno-istorijskih i ekonomskih varijabli. U pitanju je jedna od najprominentnijih odlika skorašnjih trendova u fertilitetu (Sobotka, 2004; Bhrolchain & Beaujouan, 2012). Odlaganje rađanja postalo je univerzalno svojstvo reproduktivnog ponašanja žena u Srbiji i većini evropskih zemalja, a koje karakterišu heterogeni socijalni, ekonomski i politički uslovi u okviru kojih se javlja. U ovom radu će biti predstavljena deterministička osnova rađanja u kompleksnoj međuzavisnosti širokog spektra motivacionih faktora koji su karakteristični za društveno - ekonomski ambijent s kraja XX i početka XXI veka. U poslednjih nekoliko decenija, Srbija se suočila sa brojnim demografskim promenama i populacionim izazovima. Odlaganje rađanja se pojavljuje kao jedna od odrednica i pokazatelja negativnih trendova u oblasti plodnosti stanovništva. Rađanje dece, kao pozitivna prirodna komponenta neposredno utiče na revitalizaciju obima stanovništva i njegove starosne strukture (Rašević, 2008). Nedovoljno rađanje, čija je neposredna varijabla i odlaganje rađanja za kasnije godine života, predstavlja jednu od ključnih odrednica demografskog razvitka.

O POJMU ODLAGANJA RAĐANJA

U demografskoj literaturi pojam odlaganje rađanja se pojavljuje sredinom dvadesetog veka, kako bi se predstavile promene u dinamici specifičnih stopa fertiliteta. John Hajnal je 1947. godine (kao što je citirano u Frejka & Sardon, 2004) uveo termin odlaganje rađanja, kako bi objasnio nekoliko slučajeva naglih, kratkotrajnih promena u kretanju specifičnih stopa fertiliteta različitih starosnih grupa, a koje mogu uticati na veličinu porodice. Slično tome, (kao što je citirano u Frejka, 2011) francuski demograf Sauvy je 1948. godine upotrebio termin odlaganje kako bi predstavio kretanje specifičnih stopa fertiliteta u poslednjih dvadeset godina, dok je Ryder 1951. godine definisao pojam odlaganja rađanja kao „ponašanje parova koji ne odgajaju svoju decu kada se to obično očekuje od njih, već pomeraju rađanje za kasnije, povoljnije vreme za to“. Philipov (2017) navodi da se definicija odlaganja rađanja odnosi na kohortne promene kada je reč o agregatnom ponašanju žena koje odlažu rađanje i kompenzuju isto u kasnijim godinama života.

U novijoj demografskoj literaturi odlaganje rađanja se pripisuje rastućem procesu modernizacije, tj kao pojava svojstvena ubrzanim strukturnim promenama u društvu i imanentna procesu individualizacije, a koja

podrazumeva izmeštanje reproduktivnog ponašanja van optimalnog perioda. S druge strane, kontekst dugotrajne ekonomske krize postkomunističkih tranzicionih i posttranzicionih društava se najuže dovodi u vezu sa širenjem ovog fenomena u zemljama Istočne i Centralne Evrope. Procesi socijalne i ekonomske transformacije, imali su veliki uticaj na populacionu dinamiku. Vaño navodi (kao što je citirano u Potančoková, Vaño, Pilinská & Jurčová, 2008) da je značajan pad plodnosti, zajedno sa odlaganjem roditeljstva za kasnije godine života, upravo sastavni deo procesa socijalne transformacije.

Spéder je odlaganje rađanja doveo u vezu sa fenomenom „odloženog dejstva, tj ponašanja“. Prema njegovom mišljenju, termin označava da muškarci i žene započinju svoje reproduktivne karijere kasnije u životu. Odlaganje je pritom rezultat procesa prilagođavanja odluka o rađanju osobe u odnosu na nove okolnosti i „nove životne realnosti“ (Spéder, 2006: 254).

Kako bi se ispitala evolucija reproduktivnih namera (pozicioniranje u motivacionom sistemu i vrednovanje posrednih i neposrednih činilaca koji utiču na odlaganje rađanja) i stoga utvrdila njegova kompleksna deterministička osnova, u radu su poslužili rezultati recentnih istraživanja. Između ostalih, korišćena su ona koja su sprovedena 2011. godine među mladim ljudima uzrasta između 19 i 35 godina, a postavljena pitanja su bila vezana za stambeni status, nezaposlenost, ekonomsku nezavisnost i evaluaciju roditeljske uloge u sistemu potreba u aktuelnom društveno ekonomskom trenutku (Tomanović et al., 2012). Pored navedenog, kao referentni za datu temu, uzeti su rezultati fokus grupnog istraživanja sprovedenog među mladim ženama. U cilju što boljeg sagledavanja i dubinskog razumevanja pojave odlaganja rađanja, a putem istraživanja stavova, uverenja i osećanja žena koje odlažu rađanje nakon optimalnog reproduktivnog perioda, formirane su dve fokus grupe, kao kvalitativni metod prikupljanja podataka¹ (Veljović, 2015).

MOTIVACIONA OSNOVA RAĐANJA

Pokretačke snage koje utiču na formiranje odluke o rađanju uključuju psihološke, sociološke, demografske, ekonomske, političke i druge aspekte, koji se, na neposredan i posredan način, mogu dovesti u vezu sa evoluitivnim procesom razmišljanja i donošenja odluke o potomstvu. Stoga se pitanje

¹ Kriterijum po kojem su učesnice istraživanja svrstane u dve grupe bila je njihova starost, pod uslovom da nisu rađale, a sastavljene su od žena starosti od 25 do 30 i onih starijih preko 30 godina. Kako bi se problem sagledao iz više uglova, i kako bi se dobilo što više odgovora i različitih načina percepcije pojave, fokus grupe su bile sačinjene od devojaka različitog obrazovnog, socijalnog i ekonomskog statusa. Kroz formu grupne diskusije, u uslovima žive socijalne interakcije dobijeni su relevantni podaci o stavovima i percepciji ispitanica o deci, materinstvu, ekonomskom aspektu rađanja, neophodnim resursima za rađanje, izmenjenom karakteru partnerskih odnosa, presudnim činiocima koji utiču na odlaganje rađanja, itd.

reprodukcije može posmatrati sa različitih aspekata, koji u sadejstvu čine referentni okvir formiranja reproduktivnih namera. Individualni aspekt rađanja podrazumeva skup stavova, razmišljanja i uverenja, kao i emocionalnih i kulturnih određenja koje osoba ima u odnosu na pojavu. On je određen intimnim stavovima osobe o datoj pojavi, subjektivnom percepcijom individualnih preferenci i ciljeva, kao i mestom koje rađanje zauzima u okviru njih. Lični stav koji osoba ima o reprodukciji određen je nizom varijabli, pri čemu je njen psihološki sklop početna determinanta, tj. preduslov svih daljih predstava o rađanju. Psihološke karakteristike i preference određuju mesto koje će reprodukcija imati u sistemu potreba žene. Individualne odluke su odraz sistema potreba pojedinca (Petrović, 1993). Tretiranjem crta ličnosti kao određujućih preferenci, ključnih u formiranju reproduktivnih izbora, one se pretpostavljaju kao odlučujuće u određivanju optimalnog trenutka za rađanje (Tavares, 2010).

Uzimajući u obzir resurs vremena i posvećenost koje iziskuje materinstvo, njegova psihološka cena se može uzeti kao kamen spoticanja u odluci o rađanju. Proces donošenja odluke o roditeljstvu u psihološkom pogledu donosi bojazan od mogućih implikacija i promena koje će ono doneti. Psihološka spremnost se pojavljuje kao bitna komponenta u vrednovanju nove uloge kojoj se treba posvetiti i određivanju mesta u sistemu potreba žene. Postavlja se pitanje koliko će roditeljstvo uticati na strukturu dotadašnjeg života i da li će nešto izmeniti u kvalitativnom aspektu svakodnevnih praktičnih dejstava. U tom smislu roditeljstvo se može uzeti kao potrošač psiholoških i materijalnih resursa.

Rijken & Knijn (2009) su, razmatrajući motivacionu osnovu roditeljstva i odabir pravog trenutka za rađanje prvog deteta, izneli da parovi odgađaju rađanje sve do trenutka kada su spremni za prinovu, tj. kada se osećaju spremnim da svoje živote prilagode dolasku deteta. U proučavanju kompleksne psihološke osnove roditeljstva, Stanulović Kapor (1985) ističe da svaka osoba doživljava dete kao manje ili veće opterećenje, što je određeno stepenom dejstva unutrašnjih predispozicija, motivacionih snaga i situacionih faktora. Rašević (2002) navodi da je cena majčinog vremena, bitan vrednosni element u ukupnom vrednovanju cene deteta, tj. cena raste sa povećanjem cene vremena koje će osoba provesti sa detetom (Schultz, 1973)².

² Ovde se vrednovanje „cene majčinog vremena“ posmatra u kontekstu psihološke i ekonomske korisnosti. Psihološku dimenziju predstavlja niz promena i adaptivnih mehanizama kojima je žena izložena sa materinstvom, a koje u novoj raspodeli vremena obuhvataju mnoštvo psiholoških, bioloških i socijalnih tranzicija. S druge strane, Becker (1965) u ekonomskoj analizi fertiliteta veliki značaj pridaje tretmanu vremena koje žena provodi sa detetom u raspodeli ukupnog vremena, u odnosu na njegovu tržišnu i vantržišnu vrednost (vreme ima ekonomsku vrednost, jer bi provedeno vreme sa detetom, žena mogla provesti u nekoj tržišnoj i vantržišnoj aktivnosti). Posmatrajući dete kroz prizmu investicije koja treba da obezbedi korisnost, on u

Najveći psihološki teret oko podizanja dece i dalje snosi žena, dok su očevi uglavnom angažovani na polju obezbeđivanja materijalne sigurnosti dece. U vremenu kada je jednakost polova zastupljena samo „na papiru“, posvećenost i briga o deci i dalje ostaju „ženska dužnost“, dok muškarci uglavnom imaju ulogu hranioca porodice i obavljaju poslove odvoženja i čuvanja dece van kuće. Brojna istraživanja svedoče u prilog ovoj tvrdnji. Rezultati obimnih anketnih fokus- grupnih i istraživanja putem intervjuva sprovedenih 2012. godine u Srbiji, pokazuju da 68% muškaraca retko ili nikada ne priprema hranu, 65% ne učestvuje u poslovima održavanja stana, dok 78% nije nikada uzelo učešća u pranju/peglanju veša (Blagojević Hjuson, 2012).

ASPEKT USLOVLJENOSTI UNUTRAŠNJIH I SPOLJAŠNJIH FAKTORA

Motivaciona osnova reprodukcije se formira pod uticajem unutrašnjih (psiholoških, individualnih) i spoljašnjih (socijalnih, sredinskih) faktora. Motivacione varijable ponašanja i aspekt njihovog uticaja na reprodukciju podrazumevaju različite modele ponašanja. Biološka, kao polazna osnova u determinisanju motivacionih faktora, stavlja rađanje prevashodno u red biološki predisponiranih potreba. U sistemu potreba žene, materinstvo predstavlja biološku i emotivnu sponu sa jednim od suštinskih karakteristika njenog bića. Međutim, društveni uslovi kojima inklinira, usložnjavaju motivacionu osnovu, kao i skup socijalno utemeljenih faktora koji pozicioniraju odluku o rađanju. Uzajamno dejstvo bioloških i socijalnih činilaca čini složenom i višestruko utemeljenom determinističku osnovu rađanja. Udry (1996) iznosi da biološki faktori imaju različitu ulogu u različitim društvenim uslovima, ističući tako društvenu uslovljenost ponašanja. On govori o biosocijalnim modelima ponašanja, pri čemu biološki faktori u različitim društvenim okolnostima višestruko deluju na pojave koje imaju demografske konsekvence, posebno u sferi fertiliteta.

Kao deo društvene zajednice, pojedinac se ne mora ponašati striktno u normativnim ograničenjima koje ona iziskuje, ali će poprimajući različite kanale uticaja, biti izložen dominantnim modelima i obrascima ponašanja koji vladaju u zajednici. Kontekstualna međuzavisnost fertiliteta i društva koje svojim mehanizmima utiče na reprodukciju, podražava društvenu uslovljenost rađanja³. Lesthaeghe upravo naglašava ovaj vid uticaja na fertilitet, koji društvo

ukupnoj raspodeli vremena izjednačava ukupnu cenu potrošnje sa troškovima investiranja u ljudski kapital, koja čini sumu direktnih i indirektnih troškova.

³ Mnogi autori su u svojim istraživanjima o kontekstualnoj uslovljenosti i preovlađujućim paradigmatima o dominantnim predstavama o rađanju pridavali znatnu pažnju društvenoj uslovljenosti fertiliteta. Lorimer (1954) tvrdi da nagon za reprodukcijom nije unutrašnje

generiše i ističe da su „mnoga društva proizvela sistem kontrole putem kojih regulišu reproduktivno ponašanje“ (Lesthaeghe, 1980: 527). Konkretni društveni uslovi čine širi referentni okvir u kojem se dešavaju promene u fertilitetu, koje na taj način predstavljaju društvenu promenu. Društvo svojim mehanizmima određuje tempo promena i njihovo usmerenje, javlja se kao pozornica na kojoj se putem socijalnih, kulturnih i istorijskih osobenosti datog prostora, transponuju tendencije u oblasti fertiliteta. Međusobna uslovljenost dve varijable – fertiliteta i društva nam otkriva funkcionalnu determinantu rađanja, kao razvojne karakteristike svakog društva (Veljović, 2015).

Društveni okvir je naročito značajan u pozicioniranju socijalnih, ekonomskih i kulturnih varijabli fertiliteta, kao i u određivanju njihovog uticaja na reprodukciju. Promena reproduktivnog ponašanja je veoma značajna odrednica u objašnjenju vezanosti istog za konkretne društvene uslove. Istražujući mehanizme opstanka i strukturnu utemeljenost reproduktivnog ponašanja kao ekonomske varijable u konkretnim uslovima, Spengler (1966) ističe da ono nije konstantno, posebno ne u modernom dobu, tj. da se ono ne izvodi pod ranije ustanovljenim okolnostima, s obzirom na to da se i pojedinci i njihova okolina značajno menjaju.

Kada se radi o društvenom aspektu uticaja na reprodukciju, imajući u vidu društveno politički kontekst poslednjih decenija, kao korisna referenca može se uzeti svakodnevni život. On predstavlja sponu između reproduktivnih intencija pojedinca i šireg društvenog okruženja koje ga aktuelnim tokovima svog razvoja formira i usmerava. Svakodnevni život se nameće kao praktični okvir manifestacije motivacionog sistema reproduktivnih namera. Kao sastavni deo društvenog ambijenta u čijim granicama se ispoljava, svakodnevica je ključni elemenat za razumevanje praktične osnove ispunjenja ljudskih stremljenja i potreba. Opterećenost kontinuiranim finansijskim nedaćama i iznalaženjem puteva za prevazilaženje istih u cilju zadovoljenja elementarnih životnih potreba, vezanih pre svega za ishranu i stanovanje, dovela je do promena u načinu razmišljanja. Pažnja je bila usmerena na prevazilaženje materijalnih poteškoća i pronalaženje načina kako bi se prevazišla oskudica. Tokom nepovoljnih političkih, društvenih

svojestvo ljudske prirode, već stečen motiv koje društvo kanališe podsticajnim ili restriktivnim merama. Razmatrajući društveni aspekt porodičnih funkcija i njenu utemeljenost kao socijalne institucije, Ryder (kao što je citirano u Schultz, 1973) primećuje da društvo interveniše jasnim i suptilnim mehanizmima. Petrović (1994) navodi društveni okvir nedovoljnog rađanja, pri čemu se odgađanje rađanja javlja kao njegov bitan činilac, dok Devedžić (2006) naglašava nedvosmislen uticaj društvenih činilaca na reproduktivno ponašanje ističući da svako društvo formira poželjne obrasce ponašanja koje pojedinci treba da slede. Stanulović Kapor (2001) smatra da su za rađanje presudni klima i faktori koji su karakteristični za dato socijalno okruženje. Kohler (2010) iznosi da pad fertiliteta i promene u fertilitetu predstavljaju ključnu društvenu promenu. U utemeljenju motivacionih varijabli reproduktivnih intencija, Werding (2014) naročito ističe aspekt brze društvene promene, gde kaže da se stavovi u pogledu reproduktivnog ponašanja menjaju kao odgovor na sveprisutne promene u okruženju.

i ekonomskih okolnosti u Srbiji tokom poslednje dve decenije kod nas u poslednjih više od dvadeset godina, svakodnevni život je kao njen sastavni deo, značajna smernica u objašnjenju demografskih fenomena, posebno onih vezanih za promene u reproduktivnom ponašanju⁴.

Veoma nepovoljan socijalni i ekonomski kontekst u našoj zemlji u poslednjih dvadeset i više godina, odrazio se na svakodnevni okvir, čineći ga teškim, što je direktno uticalo na nemogućnost zadovoljenja potreba. Svakodnevni život u Srbiji poslednjih decenija, usled ratnih zbivanja u bivšoj Jugoslaviji, ekonomskih sankcija međunarodne zajednice, eskalacije ekonomske krize (koja nakon 2000. godine uvođenjem ekonomskih reformi i tržišnog načina poslovanja nije posustala) obeležen je materijalnom nesigurnošću i malim iznosima plata. Usporene reforme i negativni ekonomski trendovi, doveli su do daljeg osiromašenja stanovništva. Finansijska nestabilnost i ekonomska neodrživost neposredno su uticale na opštu nesigurnost, apatiju i nezadovoljstvo ljudi. To je produbilo negativna demografska kretanja u Srbiji, pri čemu su promene u reprodukciji jedne od njih. U okviru istraživanja putem fokus grupa, veliku pažnju ispitanice su posvetile društvenim okolnostima u Srbiji u poslednjih četvrt veka. U konstelaciji društvenih, istorijskih, političkih i kulturnih promena, u sistemu poremećenih društvenih vrednosti, odlaganje rađanja je postalo logičan sled okolnosti. Skoro 43% mladih ispitanica nalazi da su izmenjene društvene okolnosti proizvele svojevrsan haos i dovele do nesigurnosti kod mladih ljudi, koja se reflektuje na ličnom planu, a time i u sferi razmišljanja o reprodukciji. S druge strane, 71% starijih ispitanica smatra veoma važnim aspekt turobnih društvenih okolnosti u evoluciji reproduktivnog ponašanja. Pripadnice obe grupe navode da su složene društveno - političke okolnosti i degradacija ranije uspostavljanih društvenih normi i odnosa, doprineli stanju opšte nesigurnosti i apatije, a kod mnogih mladih žena osećanju nemoći u odnosu na novonastale socijalne odnose (Veljović, 2015).

Upravo se teška svakodnevica kao pozornica šireg društvenog konteksta percipira bitnim okvirom izmeštanja mnogih životnih događaja. Sveukupna nesigurnost se manifestuje u sferi praktičnih dejstava i akcija, otelovljenih

⁴ Pojam svakodnevnog života se u demografskoj literaturi pojavljuje kao bitan elemenat u motivacionom sistemu reprodukcije, tj neposredan okvir u kojem se roditeljstvo realizuje kao društvena uloga (Petrović, 1993; Blagojević, 1997; Rajković, 2002; Polovina, 2004). Naglašava se njegova društvena utemeljenost, tj svakodnevica se anticipira kao oblik predstavljanja društvenih vrednosti u okviru kojih žena formira svoje potrebe. Petrović (1994) navodi da je svakodnevni život oblast u kojoj pojedinac zadovoljava svoje potrebe, a u praktičnom smislu izraziti potrošač ljudskih resursa, dok Milić (2008) poima svakodnevni život kao svet odnosa i komunikacija u kojem žene održavaju socijalne veze. Slično tome, Polovina (2009) naglašava funkcionalni aspekt svakodnevice u kojoj se roditeljstvo afirmiše u svakodnevnoj komunikaciji sa svetom i koji osigurava materijalnu bezbednost porodice. Ona posebno ističe aspekt širenja socijalnih mreža koje su utemeljene u roditeljskoj funkciji. S druge strane, Gidens (1998) svakodnevni život vidi u svetlu modernizacijskih procesa, ispunjenom velikim brojem mogućnosti i istovremeno, brojnim rizicima i opasnostima.

u svakodnevnom kontekstu. Tranzicija u odraslost je podesan termin u objašnjenju i smeštanju u konkretan kontekstualni okvir situacionih varijabli odlaganja rađanja u Srbiji. Corijn & Klijsing (2001) kažu da je odlaganje roditeljstva u velikoj meri uticalo na tranziciju u odraslo doba. Kako ističu, zahvaljujući različitim obrascima vremenskog određenja tranzicija, nastalim uzajamnim dejstvom institucionalnih i ličnih faktora, događaji koji ih sačinjavaju su postali slabije strukturirani i definisani. Billari & Liefbroer (2010) novi obrazac tranzicije u odraslost usko povezuju sa odsustvom sinhronizacije u javljanju ključnih događaja u životnom toku. Dolazi do odlaganja događaja, koji su vezani za porodične formacije, a to su napuštanje roditeljskog doma, zasnivanje različitih oblika zajednice ili roditeljstva. U objašnjenju pojma destandardizacije Elzinga & Liefbroer (2007) navode heterogenost životnih tokova mladih odraslih i odsustvo jednog dominantnog specifičnog tipa porodične trajektorije. Vremenska varijabilnost karakterističnih životnih tranzicija uslovlila je, kako ističu, trajektorije odlaganja, koje karakterišu kasnije stupanje u brak i zasnivanje roditeljstva. Ignjatović (2009), proučavajući faktore koji utiču na tranziciju u odraslost, uzimajući u obzir produženu adolescenciju⁵, navodi da tendencija odlaganja životnih događaja u Srbiji može naći svoje utemeljenje u delovanju strukturnih specifičnosti devedesetih godina XX veka. U istraživanju fokus grupa, na pitanje o dominantnim razlozima odlaganja rađanja, 71% ispitanica starijih od 30 godina je smatralo da je razdoblje duboke ekonomske krize presudno uticalo na odgađanje reprodukcije. Sveopšti haos, kako ističu, doprineo je intenziviranju osećanja nesigurnosti i destimulativno uticao na motivaciju za roditeljstvom (Veljović, 2015).

Privid sigurnosti roditeljskog doma, kao i produžen proces školovanja, otežava proces materijalizacije tranzicija, koje karakterišu raznovrsne promene statusa putem stambene, porodične i ekonomske nezavisnosti. Stambeni status je bitna stavka u evaluaciji stavova o reprodukciji, budući da predstavlja jednu od dominantnih prepreka u ostvarivanju ekonomske i socijalne nezavisnosti. Okrilje porodičnog doma pruža im osećanje zaštićenosti i istovremeno ih stavlja van glavnih referentnih tačaka ekonomskog razvoja i njihovog aktivnog učešća. Stambena nesamostalnost samo je jedan u nizu činilaca koji inhibitorno deluju u odnosu na

⁵ Bejin (1983) navodi (kako je citirano u Galland, 2003) da je produžena adolescencija, ili post - adolescencija, novi termin koji označava novi životni period onih koji ne uvažavaju vrednosne normative prethodnih generacija i ne prihvataju pripadajuće obaveze. Arnett (2009) je uvela termin *emerging adulthood*, kako bi opisala produženi period razvoja između adolescencije i stupanja u odraslost. Côte (2000) je (kako je citirano u Arnett, 2003) uveo termin *arrested adulthood* kako bi istakao uticaj tržišnih kretanja na proces odlaganja stupanja u odraslo doba, gde ističe ranjivost mladih ljudi usled nedostupnosti tržišta radne snage. Ignjatović (2009) posmatra produženu adolescenciju kao formu „odstupajuće“ tranzicije, tj. kao proces odstupanja životnih trajektorija u odnosu na preovlađujuću standardnu putanju.

preuzimanje određenog stepena lične odgovornosti u smislu preduzimanja praktičnih akcija i dejstava. Aspekt odlaganja životnih događaja se pojavljuje kao bitna odrednica u postavljanju mladih ljudi u odnosu na stepen prihvatanja odgovornosti koju karakteriše stupanje u odraslost. Kod mnogih, to je neminovnost, racionalan odgovor na aktuelne društvene okolnosti i permanentnu ekonomsku i političku nestabilnost kod nas, koja produkuje ne samo materijalnu, već i druge vidove nesigurnosti, poput socijalne i emocionalne. Nove okolnosti praćene promenom vrednosnih normativa, ne deluju afirmativno na mlade i njihovu sposobnost adaptacije u odnosu na ubrzane društvene promene i stilove. Uz slabu dostupnost tržišta rada i zastupljenost mnogobrojnih obrazovnih profila, često su suočeni sa besperspektivnošću svojih budućih poziva, tako da odlažu proces studiranja, čime odlažu ne samo stambenu, već i niz drugih tranzicija. Istraživanje sprovedeno 2011. u Srbiji pokazuje da mladi imaju donekle ambivalentan stav u odnosu na prihvatanje obaveza i odgovornosti koje sa sobom donosi odraslo doba. U odnosu na stambeni status 56,4% mladih obuhvaćenih istraživanjem živi sa roditeljima, dok samo 11% živi u stanu koji su ili kupili ili iznajmili i plaćaju od svojih prihoda (Tomanović et al., 2012).

Tendencija produženog školovanja i ostanka u roditeljskom domu, i, s tim u vezi, poteškoće vezane za vidljivost na tržištu rada, nezaposlenost, kasnije sklapanje braka i odlaganje rađanja su u velikoj meri rezultat karakterističnih društveno političkih okolnosti u Srbiji. Neposredni kontekst društvenih odnosa i preovlađujućeg sistema vrednosti je značajna smernica u određivanju društvenog položaja pojedinca i porodice kao nosioca reprodukcije, u čijim se okvirima manifestuju demografske promene (Petrović, 1994). Briga o elementarnom preživljavanju bila je svakodnevna pojava tokom devedesetih godina dvadesetog veka. Opterećenost finansijskim nedaćama i pronalaženjem načina za njihovo rešavanje kako bi se zadovoljile osnovne životne potrebe, dovela je do promena u načinu razmišljanja. U tim uslovima, teško je bilo planirati, predvideti buduće akcije i razmišljati o zadovoljenju drugih potreba u odnosu na primarne. U proučavanju delovanja strukturnih specifičnosti devedesetih godina dvadesetog veka u Srbiji, Rašević (2006) ističe „maladaptacioni sindrom na izmenjen sistem vrednosti i normi“, koji je produkovao osećaj nesigurnosti, stres i smanjen stepen samorealizacije na individualnom i psihološkom nivou.

Ekonomska varijabla rađanja je veoma značajna jer se reflektuje na planu individualnih odluka/akcija pojedinca u vezi sa ovim važnim demografskim pitanjem (Veljović, 2014; Veljović & Paunović, 2014). Nezaposlenost kao jedna od evidentnih strukturnih prepreka u formiranju afirmativnih stavova o reprodukciji, predstavlja sveprisutnu konstantu u odlaganju prokreativnog ponašanja. Heinz i Krüger naglašavaju (kao što je citirano u Sobotka,

2004) da su mladi suočeni sa „epizodama“ nestandardnog zapošljavanja, periodima nezaposlenosti i produženim školovanjem, dok su žene u situaciji da biraju između neformalnih oblika angažovanosti u nekoj vrsti zanimanja/zaposlenja, školovanju ili u porodici. U uslovima nestabilnog tržišta rada i angažovanosti u raznim vidovima formalnog i neformalnog zaposlenja, sama zaposlenost često nije dovoljna kako bi se stekli preduslovi za finansijsku i stambenu nezavisnost. Privremeni, uglavnom nedovoljno plaćeni poslovi i ispod nivoa obrazovnih kvalifikacija, ne donose materijalnu sigurnost kod mladih. Mali iznosi plata i finansijska neizvesnost ne pogoduju sticanju stambene samostalnosti, tako da su neretko mladi prinuđeni na život sa roditeljima i u tridesetim godinama života⁶.

Nepovoljne finansijske okolnosti u tom smislu neafirmativno utiču na motivaciju za reproduktivnim ponašanjem. Ekonomska nestabilnost i materijalna depriviranost su negativno uticali na afirmaciju značaja roditeljske uloge i njeno etabliranje u red prioriternih. Ekonomska cena odgajanja dece predstavlja značajnu prepreku u vrednovanju i aktualizaciji reproduktivnih namera. Easterlin (1976) ističe da je ponašanje ljudi određeno odnosom između aspiracija i resursa, koji omogućavaju ljudima da zadovolje svoje aspiracije. Ukoliko su izvori koji obezbeđuju resurse nedovoljni, a reprodukcija predstavlja jednu od bitnih aspiracija, ljudi će oklevati da imaju dece. Nasuprot tome, raspoloživost resursa pogoduje sticanju većeg stepena slobode parova kada je reč o reproduktivnim namerama. Troškovi gajenja dece u vremenu ispunjenom visokim stepenom egzistencijalne nesigurnosti imaju veliki značaj u evaluaciji i afirmaciji stavova o roditeljstvu. Raspoloživost materijalnih resursa predstavlja važan činilac u evoluciji afirmativnih stavova o roditeljstvu (Veljović, 2015a). Istraživanje sprovedeno u Srbiji 2011. godine kojim su obuhvaćeni mladi od 18 do 35 godina starosti, govori u prilog ovoj tvrdnji. Čak 61% ispitanika smatra roditeljstvo samo jednim od životnih ciljeva, a 20% njih pozicionira rađanje u red jednih od važnih ciljeva u životu (Tomanović et al., 2012).

Materijalni status je značajna odrednica u zadovoljenju potreba. Nesigurnost, nestabilnost i socijalna isključenost iz glavnih novčanih tokova, su samo neki od psihosocijalnih konstrukata teških ekonomskih uslova, čiji se artefakti mogu prepoznati upravo u tranziciji bitnih životnih događaja na trajektoriji životnog toka (Veljović, 2015: 22). Ekonomski razvoj se opaža kao determinanta pravaca u kojima se menjaju vrednosne orijentacije. Promena vrednosnih orijentacija se opaža kao neposredna funkcija vremena obojenim intenzivnim političkim promenama i ekonomskim nestabilnostima. Burne političke promene i breme ratova, uz rastuću ekonomsku krizu, uticali su na

⁶ Rezultati istraživanja sprovedenog u Srbiji 2011. godine pokazuju da 51% zaposlenih lica starih od 18 do 35 godina još uvek živi u roditeljskom domu, dok je kod nezapslenih lica taj procenat znatno veći i iznosi 71% (Tomanović et al., 2012).

urušavanje ranijih socio kulturnih obrazaca i normi⁷. Vasović (1995) je ovaj period nazvao vremenom „vrednosnog vakuma i društvene anomije“.

Finansijska nesigurnost koja proističe iz nezaposlenosti, stvara mnoge druge vidove nesigurnosti. Pojam nesigurnosti je veoma značajan faktor u objašnjenju ljudskog ponašanja. Emocionalna i socijalna nesigurnost, koje su u velikoj meri određene materijalnom nesigurnošću, imaju značajnu ulogu u razmišljanju o reprodukciji. U fokus-grupnom ispitivanju 43% ispitanica mlađih od 30 godina navodi da su nesigurnost i neizvesnost na ekonomskom planu doveli do izvesne ambivalentnosti muškaraca u smislu zasnivanja ozbiljne emotivne veze koja bi mogla dovesti do potomstva. Po njihovom mišljenju, ekonomska nestabilnost uzrokovala je egzistencijalnu nesigurnost i promenu stavova u odnosu na rađanje. Muškarci su, usled sveopšteg haosa prisutnom pre svega na ekonomskom planu, postali nesigurni u sebe i nespremni da se suoče sa izazovima očinstva. Njihovu nespremnost 71% starijih ispitanica vidi kao jedan od relevantnih posrednih činilaca koji dovode do odlaganja rađanja. Nezainteresovanost partnera za upuštanje u dužu vezu takođe se percipira kao bitna prepreka uspostavljanju ozbiljnijih veza, a time i evoluciji stavova o početku reprodukcije.

Obe grupe ispitanica otežanu komunikaciju među polovima percipiraju kao značajnu prepreku uspostavljanju bliskih intimnih odnosa (Veljović, 2015). Istražujući socijalne i psihološke varijable motivacionog sistema reprodukcije i njihovog pozicioniranja u delatnom aspektu ljudskog ponašanja, Schmid (1989) je posebno podvukao značaj fenomena otuđenja/dezintegracije (eng. *dissolution phenomena*) koji deluje destimulativno u smislu podsticanja volje za rađanjem i prihvatanja obaveza koje roditeljstvo donosi sa sobom.⁸ Sobotka (2004) navodi da rastuća nezaposlenost proizvodi trajnu nesigurnost. To se naročito odnosi na mlade ljude, s obzirom na to da su, po njegovom mišljenju, oni „podložni raznim vidovima nesigurnosti“. S tim u vezi, on dalje ističe da visok stepen nesigurnosti, koji proizilazi iz neadekvatnih društveno ekonomskih uslova, ne koicidira sa procesom poistovećivanja sa dugoročnim obavezama.

⁷ Smena velikih kulturnih sistema korespondira sa krupnim društvenim promenama, a društveno ekonomski razvitak se percipira kao pre svega kulturna promena, tj smena vrednosnih normativnih sistema karakterističnih za određeni geografski, kulturni i sociopolitički prostor. Durkheim navodi (kao što je citirano u Testa & Basten, 2014) da ekonomska kriza i visok stepen nesigurnosti, koji proizilaze iz nje, dovode do sloma društvenih normi.

⁸ Ovde Schmid posebnu pažnju posvećuje reorijentaciji ljudskih akcija u smislu usvajanja fleksibilnih strategija u ponašanju, u poređenju sa prihvatanjem dugoročnih obaveza. Vrednost koju osoba pridaje ishodu sopstvenog izbora ne zavisi od mogućih, već od očekivanih dobitka i gubitaka u odnosu na referentni nivo. Polazeći od činilaca koji utiču na preference u orijentaciji u ponašanju, on smatra da je potreba za sigurnošću u svim sferama života osnovni impuls, pri čemu se svaka mogućnost rizika tretira kao opasnost. Drugim rečima, ljudi više ne žele više da podnose rizike koje donosi rađanje, a koji su povezani sa intimnim relacijama i tržištem rada.

DISKUSIJA

Imajući u vidu složenu motivacionu osnovu odlaganja rađanja u uslovima brojnih specifičnosti društvenog, ekonomskog i kulturnog razvoja u Srbiji, dobija se eksplorativni okvir vrednosnih sistema, ponašanja i potreba ocrtanim na planu individualnih akcija. Aspekt dugotrajne krize percipira se kao generator negativnih trendova u demografskim i društvenim procesima i u mnoštvu faktora predstavlja osnovni impuls u pozicioniranju i vrednovanju stavova o reproduktivnom ponašanju.

Ekonomska situacija uticala je na promene socijalnih i kulturnih obrazaca, koje su se ocrtavale u smeni normativnih sistema i vrednosnih orijentacija. U uslovima nestabilnog tržišta rada, pojedinac je okružen brojnim nestabilnostima i rizicima. Obrasci ponašanja su podložni promenama, ne postoje univerzalne vrednosti i forme. Pojedinac je primoran da se kontinuirano prilagođava novonastalim situacijama u društvu koje se konstantno menja. U uslovima svakodnevnog egzistencijalnog pritiska, pažnja je bila usmerena na zadovoljenje primarnih potreba, dok je zadovoljenje nematerijalnih potreba bilo u drugom planu.

U mnoštvu faktora koji individualno ili u sadejstvu deluju u odnosu na motivacioni sistem ljudskog ponašanja teško je izdvojiti osnovni. Ipak, jasno je da je u konstelaciji onih faktora koji usko deluju na tendencije u oblasti reprodukcije stanovništva, najviše onih koji svoje utemeljenje imaju u aktuelnom društvenom kontekstu, koji preovladava u našim uslovima više od dvadeset godina. Bilo da se radi o finansijskoj situaciji, koja deluje inhibitorno u odnosu na ljudska stremljenja i akcije, ili o velikim kulturnim promenama otelovljenim u smeni vrednosnih orijentacija koje donose sasvim nove modele ponašanja, ili o aspektu odlaganja bitnih životnih događaja, zajednička karakteristika je zavisnost u strukturnim specifičnostima socioekonomskih okolnosti. Usporen proces radnih, porodičnih i stambenih tranzicija uslovio je kasnije zasnivanje porodične, stambene i ekonomske samostalnosti, koji uz produženi proces obrazovanja predstavljaju strukturne prepreke u motivacionom sistemu.

Ukupna nestabilnost u sferi socijalnih, intimnih i poslovnih odnosa u vremenu obeleženom brojnim nesigurnostima i životom u krajnje nepredvidivom socioekonomskom okruženju u Srbiji, reflektuje se na polju (ne)prilagođavanja svakodnevnom životnom kontekstu, što se odražava i na području donošenja odluka. U objašnjenju konstelacija intimnih odnosa i njihovih različitih formi, Bek koristi pojam nesigurnosti. Po njegovom mišljenju, "sve postaje nesigurno, u ljubavi i seksualnosti, u odnosima u braku i porodici i različitim oblicima zajedničkog života. U tom smislu, institucija roditeljstva postaje nestabilna" (Bek, 2001: 192). Werding (2014) takođe naglašava značaj mnogobrojnih nesigurnosti tako što ih posmatra

u svetlu „vrednosnih opcija“ koje višestruko utiču na odlaganje rađanja. Analizirajući dejstvo društva ispunjenog rizicima i mnoštvom izbora na individualnom nivou, Bauman ističe (kao što je citirano u Sobotka, 2004) da bezbroj mogućnosti i izbora kojima je pojedinac izložen, stvara nelagodnost i odbojnost u odnosu na prihvatanje odgovornosti i dugoročnih obaveza. Previše mogućnosti i izbora postaju izazov i uzrokuju svojevrstnu nesnađenost na polju mogućih pravaca ostvarivanja ciljeva, što datim ciljevima daje svojstvo temporalnosti⁹. Izmenjen karakter intimnosti, partnerstava i životnih aranžmana postaju novi obrasci ostvarivanja intimnih veza¹⁰. Svi aspekti ljudskog delovanja podložni su promeni. Bauman (2009a) ističe da je u društvu fluidne modernosti (eng. *liquid modernity*), ljudski opstanak determinisan konstantnim dejstvom i menjanjem. Društveni uslovi se menjaju brže u odnosu na vreme potrebno da se ustoliče izvesni oblici ponašanja, načini delovanja i navike.

Nestabilnost partnerskih veza i višeznačnost intimnih relacija, stvorili su izvesnu klimu ambivalentnosti, gde razmišljanja o reprodukciji ne zazuzimaju značajno mesto, i uz naglašeni nepovoljan ekonomski okvir i opadanje vrednosnih normativa, često nisu u fokusu važnih individualnih ciljeva.

ZAKLJUČAK

Rad ukazuje na međuzavisnost varijeteta psiholoških, individualnih, socijalnih i ekonomskih faktora, koji zajedno utiču na formiranje evolutivnog procesa reproduktivnih namera. Motivacioni aspekt rađanja u prvom redu je određen individualnim karakteristikama, apstrahovanim kroz sistem potreba, razmišljanja i interesovanja žene.

Ekonomska varijabla rađanja u Srbiji čini primarni okvir u evoluciji reproduktivnih intencija. Balast dugotrajne ekonomske nestabilnosti negativno je uticao na zadovoljenje potreba. U mnoštvo različitih uloga, roditeljstvo postaje samo jedan od ciljeva, čija je realizacija direktno zavisna od niza psiholoških, socijalnih i ekonomskih faktora. Sveukupna nestabilnost, uzrokovana dugotrajnom ekonomskom krizom, a transponovana kroz visok stepen materijalne nesigurnosti, za sobom povlači i nesigurnost i nestalnost na polju socijalnih i emotivnih odnosa. Nezaposlenost, kao strukturna prepreka, proizvodi više vrsta nesigurnosti na individualnom nivou - od finansijske, socijalne do emotivne. Neadaptiranost pojedinca na nove, tržišno

⁹ Pojam temporalnosti definiše se kao svojstvo čije brojne forme oblikuju životni put (Sobotka, 2004: 30).

¹⁰ Sfera privatnosti postala je slaba i amorfna. U modernim intimnim odnosima poverenje je ambivalentno, a mogućnost raskida je manje/ više uvek prisutna. Lične veze se mogu prekinuti, a intimni odnosi vratiti u sferu bezličnih kontakata (Gidens, 1998). Bauman (2009b) navodi da je partnerstvo shvaćeno kao koalicija zajedničkih interesa. U fluidnom svetu ljudi dolaze i odlaze, njihove koalicije su sklone da budu nepostojane, fleksibilne i krhke.

strukturisane odnose u uslovima izrazito dinamičnog društva dovodi do osećanja nesnađenosti i apatije.

Odlaganje reprodukcije za kasnije godine života može poslužiti kao gradijent negativnih demografskih trendova, gde je jedna od primarnih konsekvenci opadanje fertiliteta. Preko uticaja na nedovoljno rađanje i višedecenijsko opadanje fertiliteta, odlaganje rađanja je postalo jedna od ključnih deteminanti depopulacionih procesa koji se neposredno odražavaju na populacionu veličinu države.

LITERATURA

- Bauman, Z. (2009a). *Fluidni život*. Biblioteka Arhipelag, knjiga 11. Novi Sad: Mediteran Publishing.
- Bauman, Z. (2009b). *Fluidna ljubav*. Biblioteka Arhipelag, knjiga 12. Novi Sad: Mediteran Publishing.
- Becker, G. S. (1965). A Theory of Allocation of Time. *The Economic Journal*, 75(299), 493-517.
- Bek, U. (2001). *Rizično društvo. U susret novoj moderni*. Beograd: Izdavačko preduzeće Filip Višnjić.
- Bhrolchain, M. N. & Beaujouan, E. (2012). Fertility postponement is largely due to rising educational enrolment. *Population Studies*, 66(3), 311-327. DOI: 10.1080/00324728.2012.697569
- Billari, F. C. & Liefbroer, A. C. (2010). Towards a new pattern of transition to adulthood. *Advances in life course research*, 15(2-3), 59-75. DOI: 10.1016/j.alcr.2010.10.003
- Blagojević Hjuston, M. (2012). *Rodni barometar u Srbiji: Razvoj i svakodnevni život*. Beograd: UN Women.
- Blagojević, M. (1997). *Roditeljstvo i fertilitet: Srbija dvedesetih*. Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu.
- Corijn, M. & Klijzing, E. (2001). *Transition to Adulthood in Europe*. Dordrecht: European Association for Population Studies Kluwer Academic Publishers.
- Devedžić, M. (2006). *O prirodnom kretanju stanovništva*. Biblioteka Stanovništvo, knj. 1, Beograd: Zavod za udžbenike.
- Easterlin, R. A. (1976). The Conflict between Aspirations and Resources. *Population and Development Review*, 2(3/4), 417-425.
- Elzinga, C. H. & Liefbroer, A. C. (2007). De-standardization of Family-Life Trajectories of Young Adults: A Cross-National Comparison Using Sequence Analysis. *European Journal of Population*, 23, 225-250.
- Frejka, T. & Sardon, J. P. (2004). *Childbearing trends and prospects in low fertility countries: A cohort analyses*. *European Studies of Population*, 13. Dordrecht/Boston/London: Kluwer Academic Publishers.
- Frejka, T. (2011). The Role of Contemporary Childbearing Postponement and Recuperation in Shaping Period Fertility Trends. In *Comparative Population Studies – Zeitschrift für Bevölkerungswissenschaft*, 36(4). (pp 927-958). Wiesbaden: Federal Institute for Population Research. DOI: 10.4232/10.CPoS-2011-20en

- Galland, O. (2003). Adolescence, Post-Adolescence, Youth: Revised Interpretations. *Revue française de sociologie*, 44. Supplement: An Annual English Selection.
- Gidens, E. (1998). *Posledice modernosti*. Biblioteka Eunomia. Beograd: Izdavačko preduzeće Filip Višnjić.
- Ignjatović, S. (2009). Aktuelni problemi u istraživanju tranzicije u odraslost s osvrtom na Srbiju. *Stanovništvo*, 47(1), 7-22.
- Kohler, H. P. (2010). *Fertility trends and implications*. Philadelphia: Department of sociology and Population Studies Center, University of Pennsylvania.
- Lesthaeghe, R. (1980). On the Social Control of Human Reproduction. *Population and Development Review*, 6(4), 527-548.
- Lorimer, F. (1954). *Culture and Human Fertility. A Study of the Relation of Cultural Conditions to Fertility in Non-industrial and Transitional Societies*. Paris: UNESCO.
- Milić, A. (2008). Žene u bivšoj Jugoslaviji: pogled na učinke socijalizma u promeni društvenog položaja žena. U Vujović, S. (Ur). *Društvo rizika - promene, nejednakosti i socijalni problemi u današnjoj Srbiji*. Beograd: Filozofski fakultet, Institut za sociološka istraživanja.
- Petrović, M. (1993). Istraživanje stavova o idealnom, željenom i realizovanom broju dece. *Stanovništvo*, 30(1-4) i 31(1.2), 21-44.
- Petrović, M. (1994). *Svakodnevni život u gradu i roditeljstvo*. Beograd: Centar za demografska istraživanja - Institut društvenih nauka, Univerzitet u Beogradu.
- Philipov, D. (2017). *Rising Dispersion in the Age at First Birth in Europe: Is it related to Fertility Postponement?* (Working Paper 11/2017, Human Fertility Database Research Report, HFD RR-2017-05). Vienna: Austrian Academy of Sciences, Vienna Institute of Demography. Preuzeto sa https://www.oeaw.ac.at/fileadmin/subsites/Institute/VID/PDF/Publications/Working_Papers/WP2017_11_HFD_RR-2017-005.pdf
- Polovina, N. (2004). *Tok razvoja orijentacije ka roditeljstvu*. (Neobjavljena doktorska disertacija). Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu, Beograd.
- Polovina, N. (2010): Promene u mišljenju roditelja o broju dece u porodici tokom tranzicije (1998- 2009). *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, 131, 91-102.
- Potaňoková, M., Vaňo, B., Pilinská, V. & Jurčová, D. (2008). Slovakia: Fertility between tradition and modernity. *Demographic Research*, 19, 973-1018. DOI: 10.4054/DemRes.2008.19.25
- Rajković, Lj (2002). *Odlučivanje o rađanju u savremenoj porodici*. Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu.
- Rašević, M. (2002). *Planiranje porodice - filozofija i praksa*. Planiranje porodice, knjiga 3. Beograd: Službeni glasnik.
- Rašević, M. (2006). Odlaganje rađanja u optimalnoj dobi života – osnovna demografska cena 1990-ih u Srbiji. *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, 121, 141-148.
- Rašević, M. (2008). Fenomen nedovoljnog rađanja i obrazovni sistem. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, 1(40), 192-206. DOI: 10.2298/ZIPI0801192R
- Rijken, A. J. & Knijn, T. (2009). Couples' decisions on having a first child: Comparing pathways to early late parenthood. *Demographic Research*, 21, 765-802. DOI: 10.4054/DemRes.2009.21.26

- Schmid, J. (1989). The Background of Fertility Behaviour in Europe - New Social and Psychological Aspects In: Cliquet, R. L., Dooghe, G., de Jong-Gierveld, J. & van Poppel, F. (Eds.), *Population and Family in the Low Countries VI*, 18 (pp. 1-16). The Hague/Brüssel: Netherlands Interdisciplinary Demographic Institute (N.I.D.I.) and The Population and Family Study Centre (C.B.G.S.).
- Schultz, W. T. (1973). The value of children. An economic perspective. *Journal of political economy*, 81(2), Part 2: New Economic Approaches to Fertility, S2-S13.
- Sobotka, T. (2004). *Postponement of Childbearing and Low Fertility in Europe*. Amsterdam: University of Groningen, Dutch University Press.
- Spéder, Z. (2006): Rudiments of recent fertility decline in Hungary: Postponement, educational differences, and outcomes of changing partnership forms. *Demographic Research*, 15, 253-288. DOI: 10.4054/DemRes.2006.15.8
- Spengler, J. (1966). Values and Fertility Analysis. *Demography*, 3(1), 109-130.
- Stanulović Kapor, N. (1985). *Psihologija roditeljstva*. Beograd: Nolit.
- Stanulović Kapor, N. (2001). Stresogeni uslovi života i reproduktivno ponašanje. *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, 110-111, 255-259.
- Tanner J. L. & Arnett J. J. (2009). The emergence of „emerging adulthood“. The new life stage between adolescence and young adulthood. In Furlong, A. (Ed.) *Handbook of Youth and Young Adulthood. New Perspectives and Agendas* (pp 39-45). London/New York: Routledge Taylor & Francis Group.
- Tavares, L. P. (2010). *Who delays childbearing? The relationships between fertility, education and personality traits* (ISER Working paper No 2010-17). Colchester, England: Institute for Social and Economic Research (ISER), University of Essex.
- Testa, M. R. & Basten S. (2014): Certainty of meeting fertility intentions declines in Europe during the 'Great Recession'. *Demographic Research*, 31, 687- 734. DOI: 10.4054/DemRes.2014.31.23
- Tomanović, S., Stanojević, D., Jarić, I., Mojić, M., Dragišić Labaš, S., Ljubičić, M. & Živadinović, I. (2012). *Mladi - naša sadašnjost. Istraživanje socijalnih biografija mladih u Srbiji*. Beograd: Čigoja štampa, Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu.
- Udry, J. R. (1996). Biosocial Models of Low-Fertility Societies. *Population and Development Review*, 22, Supplement: Fertility in the United States: New Patterns, New Theories, 325-336. DOI: 10.2307/2808017
- Vasović, M. (1995). Psihičke predispozicije i promene ekonomske svesti. U Golubović, Z., Kuzmanović, B. & Vasović, M. (Ur) *Društveni karakter i društvene promene u svetlu nacionalnih sukoba*. Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju i „Filip Višnjić“.
- Veljović, R. (2014). Odlaganje rađanja – savremeni demografski fenomen. U *Zbornik: Geografsko obrazovanje, nauka i praksa – Razvoj, stanje i perspektive* (345-351). Beograd: Univerzitet u Beogradu-Geografski fakultet.
- Veljović, R. (2015). *Demografski aspekt fenomena odlaganja rađanja u Srbiji*. (neobjavljeni master rad). Univerzitet u Beogradu-Geografski fakultet, Beograd.
- Veljović, R. (2015a). *Društveni okvir odlaganja rađanja u Srbiji*. Biblioteka Initium. Beograd: Zadužbina Andrejević.

Veljović, R. & Paunović, D. (2014): Age model of fertility in Vojvodina at the beginning of the 21st century in Vojvodina. *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, 148, 481-489.

Werding, M. (2014). Children are costly, but raising them may pay: The economic approach to fertility. *Demographic Research*, 30, 253-276. DOI: 10.4054/DemRes.2014.30.8

POSTPONEMENT OF CHILDBEARING – MOTIVATIONAL FRAME OF REFERENCE

Radmila VELJOVIĆ

SUMMARY

Bearing in mind its effect on insufficient births, closely determining population size of the country, birth postponement is a very important issue. Serbia is facing this phenomenon for couple of decades now, especially during the last twenty five years or so, surrounded with social and economic downfall, filled with wars, sanctions and political turmoil followed by large- scale economic reforms, outlining the period of economic transition.

At first, individual aspect of motivational system of reproduction has been evaluated, with a sequence of psychological variables, and their influence on women's thoughts and attitudes on reproduction. Individual decisions are not being interpreted beyond the existing social context, they are formed in, and that is how their co- dependence with the inherent social conditions and their mechanisms has been emphasized. Bearing in mind difficult economic conditions, aspect of everyday life has been signified as the reference frame of actualization and satisfaction of human needs. Financial deprivation has produced a significant amount of instability in the field of emotional and social relationships, affecting the quality of the human relations. Diverse patterns of intimacy, along with instability of different kinds of partnerships, have created a certain climate of ambivalence, where people no longer pay attention on evaluating fertility behavior as they used to, whereas reproductive preferences no longer represent the most viable individual goal.

The beginning of the 21st century was marked with transitional processes and structural reforms. In the times of turbulent social and economic circumstances, empowered by constant political instability, peoples' lives were filled with material insecurity and overall instability. Consistent deprivation caused by long term economic crisis, had a disengaging effect in the field of decision making process.

Keywords: women, motivational aspects of childbearing, birth postponement, Serbia, socio-economic context.